

РУБЦОВА

Олена Леонідівна,
доктор біологічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Національного ботанічного саду
імені М.М. Гришка НАН України
olenarubtsova@gmail.com
(м. Київ)

ЧУВІКІНА

Наталія Валеріївна,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Національного ботанічного саду
імені М.М. Гришка НАН України
natachko@ukr.net
(м. Київ)

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСОРА

ЛЕОНІДА ІВАНОВИЧА РУБЦОВА (1902–1980)

У статті проаналізовано початковий період життєвого шляху видатного ландшафтного архітектора, доктора біологічних наук, професора Леоніда Івановича Рубцова, висвітлено обставини та чинники становлення Л.І. Рубцова як особистості у дитячі та юнацькі роки. Розкрито характеристику родинного оточення і виховання, значення освіти, суспільно-політичного середовища у формуванні характеру та світогляду науковця. Основну увагу акцентовано на початку його наукової роботи. На основі архівних та літературних джерел показано участь Л.І. Рубцова в Першій світовій війні, навчання та його наукова і трудова діяльність в студентські роки в 30-х рр. ХХ ст. Показано, що становлення особистості Л.І. Рубцова в дитячі та юнацькі роки зумовили суспільно-політичні процеси, що відбувалися в Росії на початку ХХ ст. Особливу роль у його житті в цей період мав початок трудової діяльності в студентські роки в Сухумському відділенні Всесоюзного інституту рослинництва, яким керував академік із світовим ім'ям М.І. Вавилов, та спілкування зі знайомими фахівцями – співробітниками цього відділення.

Ключові слова: *Л.І. Рубцов, лісотехнічна академія, початок наукової діяльності, Сухумське відділення Всесоюзного інституту рослинництва.*

THE FORMATION OF PERSONALITY OF PROFESSOR

LEONID IVANOVICH RUBTSOV (1902–1980)

The article analyzes the initial period of the life of an outstanding landscape architect, Doctor of Biological Sciences, Professor Leonid Ivanovich Rubtsov, shows the conditions and factors of the formation of L.I. Rubtsov as a person in his childhood and adolescence. The characteristic of the family environment and upbringing, the importance of education, social and political environment in the shaping the character and outlook of the scientist are revealed. The main attention is focused on his initial scientific work. On the basis of archival and literary sources the participation of L.I. Rubtsov in the World War I, his education, scientific and working activities in student years in 1930s are shown. The formation of the personality of L.I. Rubtsov in his childhood and adolescence was formed by social and political processes, which took place in Russia in the early twentieth century. During student years his initial work at the Sukhumi branch of the All-Union Institute of Plant Industry headed by the world-famous academician M.I. Vavilov and his communication with well-known specialists, employees of this department, played a significant role in his life.

Keywords: *L.I. Rubtsov, Forestry Academy, the beginning of scientific activities, the Sukhum branch of the All-Union Institute of Plant Industry.*

СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ ПРОФЕССОРА

ЛЕОНИДА ИВАНОВИЧА РУБЦОВА (1902–1980)

В статье проанализирован начальный период жизненного пути выдающегося ландшафтного архитектора, доктора биологических наук, профессора Леонида Ивановича Рубцова, показаны обстоятельства и факторы становления Л.И. Рубцова как личности в детские и юношеские годы. Раскрыта характеристика семейного окружения и воспитания, значение образования, общественно-политической среды в формировании характера и мировоззрения ученого. Основное внимание акцентировано на начало его научной работы. На основе архивных и литературных источников показано участие Л.И. Рубцова в Первой мировой войне, обучение и его научная и трудовая деятельность в студенческие годы в 30-х гг. XX в. Показано, что становление личности Л.И. Рубцова в детские и юношеские годы было обусловлено общественно-политическими процессами, происходившими в России в начале XX в. Особую роль в его жизни в этот период сыграло начало трудовой деятельности в студенческие годы в Сухумском отделении Всесоюзного института растениеводства, которым руководил академик с мировым именем Н.И. Вавилов, и общение с известными специалистами – сотрудниками этого отделения.

Ключевые слова: *Л.И. Рубцов, лесотехническая академия, начало научной деятельности, Сухумское отделение Всесоюзного института растениеводства.*

Рис. 1. Леонід Іванович Рубцов, 1938 р.

Видатний дендролог та ландшафтний архітектор, паркознавець Леонід Іванович Рубцов (1902–1980) широко відомий унікальними проектами ділянок Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України, серед яких сад бузку, колекція хвойних та листяних дендрарію, гірський сад тощо (рис. 1). Він брав активну участь у проектуванні багатьох ботанічних садів та парків.

У незначній за обсягом історіографії, присвяченій Л.І. Рубцову, відсутні спеціальні дослідження з даного питання. У стислих розвідках біографічно-довідкового характеру, подано уривчасті відомості про походження, місце народження і освіти Л.І. Рубцова. Так, на його постать звертали увагу В.І. Мешкова [7], Н.Ф. Минченко [8]. Останнім часом з'явилися дослідження О.Л. Рубцової та Н.В. Чувікіної [12–15, 17], присвячені різним аспектам діяльності та творчому доробку Л.І. Рубцова.

Разом з тим, питання формування Л.І. Рубцова як особистості та науковця досі залишається недостатньо висвітленим. З огляду на це, автори мають на меті з'ясувати обставини і чинники формування особистості Л.І. Рубцова в період дитинства та юності, коли відбувалося закладення основних рис його характеру і світогляду.

У сучасних історичних дослідженнях важливе місце посідає просопографічна та біографічна проблематики, що включають вивчення діяльності відомих вчених, розкриття їх основних рис характеру тощо. Для цього необхідним є аналіз початкового періоду життєвого шляху особистості, коли під впливом певних умов відбувається її становлення.

Л.І. Рубцов народився 23 березня 1902 р. в селі Середи Нерехтинського повіту Костромської губернії. У 1918 р. село Середи отримало статус міста, а з 1941 р. отримало назву м. Фурманов Іванівської області.

Родина Рубцових жила на околиці великого села, мала земельний наділ у три десятини. Батько – Іван Дмитрович Рубцов, так само, як і його батько, працював підмайстром на місцевій ткацькій фабриці. Будівля фабрики збереглася до наших днів. У 1907 р. родина переїхала у невеличке місто Кадніков Вологодської області. Туди, як учасник революції 1905 р., був засланий батько. Він закінчив всього 2–3 класи, але зберігав у себе революційні прокламації. Дітям довелося бути свідками обшуку поліції.

У 1910 р. родині дозволили повернутися у Середи і батько знову став працювати на фабриці. За спогадами він був вкрай суворою людиною. Мати – Олександра Іванівна Рубцова походила з бідної селянської родини, що жила в п'яти кілометрах від Середи, в селі Широкове. Її батька – Івана Дем'яновича Карпова селяни дуже поважали за вмілі руки та мудрі поради. Померла Олександра Іванівна дуже рано, у 1922 р.

Рис. 2. Родина Рубцових.

Стоять: в центрі батьки, ліворуч від них Леонід

Родина була багатодітною: у Леоніда було три брати та чотири сестри (рис. 2). Всі діти навчалися у Волосній школі Середи. Навчання в школі

тривало 4 роки, головну увагу приділяли російській мові, арифметиці та «Закону Божому».

Кожного року у престольне свято Вознесіння Господнього в центрі села, біля церкви влаштовували ярмарки з солодощами, каруселями, цирковими виставами, які дуже подобалися дітям. Леонід співав у церковному хорі.

Діти добре знали всі лісові стежки і орієнтувалися в лісі чудово, як вдома. Бували хлопці і в «ночному», тобто пасли коней вночі. Дітям подобалося сидіти біля вогнища, пекти картоплю у золі, слухати і переповідати страшні історії. Влітку ходили купатися на маленьку річку Поварню. За городами росли високі бур'яни – улюблене місце дитячих ігор.

Молодший брат Леоніда Івановича – Микола Іванович Рубцов (1907–1988), як і старший брат Леонід, теж став біологом, доктором біологічних наук (1953), професором (1954). У 1930 р. він закінчив Нижньогородський народний університет (нині Національний дослідницький Нижньогородський державний університет імені М.І. Лобачевського). Багато працював у Казахстані, де займався дослідженням пасовищ, цілинних земель, гірської рослинності Північного Тянь-Шаню. У 1955–1973 рр. працював у Нікітському ботанічному саду (Ялта, Крим). Проводив дослідження в галузі флористики, систематики, ботанічної географії, геоботаніки, історії науки. Зібрані ним гербарні матеріали зберігаються у Алма-Аті, Санкт-Петербурзі, Нікітському ботанічному саду. Описав 18 нових для науки видів рослин. На його честь названо 13 видів рослин, сорти клематису та садового жасмину, а також льодовик, що знаходиться в Джунгарському Алатау (Тянь-Шань). У 1962 р. він став Заслуженим діячем науки УРСР, а у 1982 р. – почесним членом Всесоюзного ботанічного товариства.

М.І. Рубцов залишив неопубліковані спогади про своє життя, що дало нам можливість описати середовище, в якому пройшло дитинство Л.І. Рубцова. Нині ім'я докторів наук, професорів М.І. Рубцова та Л.І. Рубцова носить професійний ліцей № 7 м. Фурманов, а на будинку, де народились брати Рубцови у 2007 р., була встановлена меморіальна дошка (рис. 3).

Рис. 3. Будинок родини Рубцових

школи, яку закінчив у 1913 р. (рис. 4).

У 1914 р. Л.І. Рубцов 12-річним підлітком брав участь у Першій світовій війні, служив добровольцем у 248 Луковському полку, був поранений і відправлений додому (рис. 5).

**Рис. 4. Школа, в якій навчався
Л.І. Рубцов**

голоду, працював матросом на буксирному пароплаві «Іван Тупіцин» на Волзі. Цей буксир тягнув до Поволжя баржу з промисловими товарами для обміну на продовольство. Обмін товарів на зерно йшов дуже жваво. Була можливість придбати їжу і у учасників експедиції. Секретарем експедиції був Ісаак Бабель, на той час – письменник-початківець. Пізніше він описав побачене у оповіданні «Іван да Марья» [1]. Взимку 1919 р. Л.І. Рубцов брав участь у затриманні дезертирів у м. Маркштадт Саратовської області [6, арк. 2 зв.]. Наприкінці

У 1920 р. Леоніду виповнилося 18 років – в наш час молодь у цей вік вже закінчує школу і починає навчатися у різних вищих учбових закладах. Але дитинство і шкільне навчання Леоніда закінчилося дуже рано, і у 18 років він мав лише чотири роки волосної

Вже з 13 років Леонід працював – продавав газети, пізніше допомагав рибакам в Астрахані, а з травня 1916 р. по березень 1918 р. працював на місцевій ткацькій фабриці (рис. 6) ставільщиком [6, арк. 5–6]. До його обов'язків входила установка та заміна бобин і катушок у ткацьких станках, заправка ниток у механізми.

У 1919 р. Леонід, рятуючись від

1919 р. – на початку 1920 р. працював інструктором місцевого осередку ВЛКСМ у м. Середи. У 1920 р. Леонід Рубцов став студентом робітфаку (робітничого факультету) Іванівського політехнічного інституту.

Рис. 5. Довідка з госпіталю про поранення Леоніда Рубцова, 1915 р.

Політехнічний інститут був заснований в Іваново-Вознесенську (так називалося м. Іваново у 1871–1932 рр.) 6 серпня 1918 р. у декреті Ради Народних Комісарів зазначалося: «В целях удовлетворения спроса рабочих масс на образование и ввиду особой потребности в высшем техническом образовании для рабочих текстильной промышленности – учреждается в Иваново-Вознесенске высшее техническое учебное заведение под названием «Иваново-Вознесенский политехнический институт» [4].

Для потреб новоствореного інституту навіть був проведений одноразовий збір по 10 карбованців та щорічний збір по п'ять карбованців з кожного робітника. Під квартири викладачів та гуртожитки для студентів зайняли частину колишніх приватних будинків, фабричних корпусів та казарм.

Рис. 6. Ткацька фабрика у с. Середи

У 20-ті роки ХХ-го ст. доступ до знань отримали молоді люди, які раніше навіть і мріяти про вищу освіту не могли. Але у вузи прийшли студенти, які мали лише 3–4 класи земської або церковно-приходської школи. Природно, вони не могли успішно конспектувати лекції, погано розуміючи академічну мову, а після першої ж сесії змушені були йти з вузу, так і не здавши жодного іспиту. Для таких молодих людей створили робітфаки – робочі факультети. Сюди приймали дітей робітників і селян, які самі вже попрацювали на виробництві кілька років. Їм у концентрованому виді давали знання, яких вони не мали раніше, тому що не вчилися в середній школі. Після закінчення робітфаку вони вступали до інститутів без іспитів. У той час робітфаки справедливо називали «пожежними сходами у вуз для робітників».

У Іваново-Вознесенському політехнічному інституті (ІВПІ, нині – Іваново-Вознесенський політехнічний університет) такий підрозділ був створений в 1920 році. Урочисте відкриття робітфаку відбулося 21 квітня 1920 р. Заняття проводилися у важких умовах: навчальні приміщення були розкидані по всьому місту, гуртожитки не обладнані. Але, незважаючи на це, спрага знань і працездатність були величезні. Студенти вивчали російську мову, математику, фізику, хімію, біологію, політграмоту. Навчальний день тривав 6–10 годин. У перервах між заняттями робітфаківці обладнували гуртожитки, заготовляли паливо й харчі. У перші роки робітфаківці займалися у вечірню зміну у приміщеннях ІВПІ. Навчання тривало три роки [4]. У 1920 р. прийняли 200 студентів, серед яких був і Леонід Рубцов.

Леонід разом з молодшим братом Миколою читали книгу К.А. Тімірязєва «Чарлз Дарвин и его учение». Брати Леонід та Микола цікавилися природничими науками, любили експериментувати на своєму маленькому городі, займалися гібридизацією. Їм навіть вдалося отримати гібрид гарбуза та дині, але плід, як писав Микола у спогадах, на жаль, виявився несмачним.

У 1923 р. Леонід успішно закінчив робітфак у Іваново-Вознесенську і у віці 21 рік вступив до Ленінградської лісотехнічної академії (нині Санкт-Петербурзький державний лісотехнічний університет імені С.М. Кірова). Один

із найстаріших вузів Росії засновано у 1803 р. У наш час Санкт-Петербурзький державний лісотехнічний університет є провідним науковим та методичним центром вищих лісотехнічних навчальних закладів Російської Федерації.

Рівень знань студентів 1920-х рр. був неоднорідним. Частина студентів (ті, кому пощастило отримати середню освіту у школах другого ступеня) була добре підготовлена до сприйняття навчального матеріалу. Інша частина прийшла з робітфаків. Вік деяких студентів сягав 30 років. Допомогало те, що були скасовані оцінки, залишилися лише «встигає» чи «не встигає». Відвідування лекцій також було не обов'язковим, але більшість студентів прагнули знань і сумлінно відвідували заняття. Допомогали отримати більше знань і студентські наукові гуртки [16, с. 328].

На початку 1920-х рр. у житті академії відбувалися великі зміни. У 1922 р. за академією закріпили учбово-дослідні лісництва. Студенти старших курсів проходили там виробничу практику, крім цього лісництва давали прибуток, який йшов на потреби навчального процесу. У 1923/24 роках прибуток цих лісництв давав 45% усіх потреб академії [16, с. 286].

У 1923 р. була створена комісія для організації та проведення навчальних практик. Влітку цього ж року студенти старших курсів проходили практику у різних лісництвах Росії. Студенти працювали лісничими, таксаторами, техніками, технологами [16, с. 286]. На території Лісотехнічної академії знаходився прекрасний дендрологічний парк, який створювався за проектом італійського архітектора Пьетро де Гонзаго. Під час навчання студенти мали можливість дослідити перлини паркового ландшафтного мистецтва околиць Ленінграда: парки Пушкіна, Петергофу, Павловська, Гатчини.

У 1923/24 навчальному році відновили викладання іноземних мов – німецької та англійської. Студент Леонід Рубцов вивчав німецьку мову. Знання мови допомогло йому в роботі військовим перекладачем під час II Світової війни та в майбутній (1946 р.) експедиції до Німеччини за посадковим матеріалом для Київського ботанічного саду.

Побутові умови як студентів, так і викладачів були важкими. Лише половина студентів жила у гуртожитках. Не всі студенти отримували стипендії. Крім навчання студенти брали активну участь у забезпеченні інституту дровами [16, с. 286].

Кафедрою морфології, систематики та дендрології керував майбутній засновник лісової біоценології, член-кореспондент АН СРСР та Чехословацької землеробської академії професор Володимир Миколайович Сукачов. У парку Лісового інституту він створив розсадник – тоді його називали ботанічним садом та salicetum. В.М. Сукачов створив на кафедрі дослідницький центр, де під його керівництвом працювали дендрологи, геоботаніки, селекціонери деревних рослин. Він був блискучим педагогом, вченим, організатором науки. Разом із Сукачовим працював видатний дендролог, інтродуктор та систематик Егберт Людвигович Вольф [16, с. 323].

Наукова робота студента Л.І. Рубцова розпочалася у студентські роки у лісогосподарському гуртку Лісотехнічної академії. Вже у 1929 р. вийшла з друку перша самостійна наукова стаття студента Л.І. Рубцова «Лесоводственное значение местопроисхождения семян дуба» у збірнику праць лісогосподарського гуртка Лісотехнічної академії [10]. Під час навчання на старших курсах Академії Леонід Рубцов працював на посаді помічника таксатора у м. Калязін Тверської області та техніком у Сухумському відділенні Інституту прикладної ботаніки.

У період інтенсивного розвитку субтропічного сільського господарства СРСР для забезпечення економічної незалежності країни було необхідно повне припинення імпорту сировини, у тому числі субтропічного походження, і відповідно, валютних витрат на чай, тунгове масло, цитрусові, ефірні масла, пробку, гутаперчу, декоративні й пряносмакові рослини, дубильні речовини, лікарську сировину, цінні види деревини. Для цього передбачалося використовувати сприятливі умови радянських субтропіків, розташованих у вологій зоні на Чорноморському узбережжі.

У субтропічних районах СРСР були організовані спеціалізовані наукові установи, залучалися кваліфіковані фахівці. Велика увага приділялася вивченню й оцінці природних і штучних насаджень. Значну роль у цих дослідженнях зіграв Всесоюзний інститут прикладної ботаніки й нових культур (з 1930 р. – Всесоюзний інститут рослинництва (ВІР)). До його складу входило 13 відділень і дослідних станцій у різних пунктах країни. Для роботи з субтропічними рослинами у 1926 р. було створене Сухумське відділення (Сухумська дослідна станція), згодом перейменоване у 1927 р. у Всесоюзний інтродукційний розсадник субтропічних культур ВІР. Всі відділення ВІР мали великі дослідні поля й добре оснащені лабораторії, в яких працювали великі колективи дослідників. У Сухумській дослідній станції поруч із такими знаними вченими, як Н.Д. Костецький (перший директор Сухумської станції), В.Ф. Ніколаєв старший науковий співробітник, заступник директора), С.Г. Гінкул (зав. відділом дендрології), працювали молоді фахівці, які згодом стали окрасою ботанічної науки: А.Л. Тахтаджан, В.О. Алфьоров, О.П. Вітман, А.О. Федоров, М.М. Молодзьожников, М.В. Смольський [14].

У 1927–1928 рр. за завданням Сухумського відділення ВІР було проведено ряд обстежень плодових, дубильних, пряно-смакових, декоративних, деревних рослин, які мають цінну деревину [5]. Саме у цих роботах брав участь і Л.І. Рубцов, коли ще був студентом Ленінградської лісотехнічної академії.

Л.І. Рубцов займався обстеженням природних насаджень, а також декоративних форм самшиту (*Buxus sempervirens* L.) в культурі у межах Закавказзя, на що вказує Т.К. Кварацхелія в роботі «Естественно-историческое и агрономическое обследование субтропиков» [5]. Самшит є унікальним видом абхазького лісу та має цінну деревину. Цей вид росте дуже повільно, до 150-літнього віку переважно у висоту. У віці 350–400 років стовбури досягають 12–15 м у висоту та 30–40 см у діаметрі. Важка й міцна деревина самшиту використовувалася для виготовлення ткацьких човників, у літакобудуванні.

Академік М.І. Вавилов у роботі «Проблема новых культур» серед переліку нових для СРСР видів, що заслуговують першочергової уваги, відзначає

корковий дуб [2, с. 160]. Корково-ізоляційне виробництво вважалося одним з найважливіших у СРСР, базувалося воно майже цілком на ввезеній із закордону сировині. Щорічна потреба СРСР у пробці була 10–12 тис. т. [3].

Постановою Ради праці й оборони СРСР від 10.01.1929 р. визнано необхідним прискорити роботи з розведення в південних районах СРСР коркового дубу. До дослідних робіт з культури та дослідження коркового дубу долучили лісові дослідні установи Батумі, Сухумі, Ботанічний сад м. Тифлісу й Сухумське відділення Інституту Прикладної ботаніки [3].

Для задоволення потреб промисловості планувалося створити насадження коркового дубу на площі близько 80 тис. га. Для цього створювали маточники для збору жолудів і створення майбутніх плантацій.

В Абхазії насадження коркового дубу були у двох районах – у Гагринському – 1,5 га й у Сухумському – 1,5 га. Влітку 1929 р. (також у студентські роки) Л.І. Рубцов обстежив гай коркового дубу (*Quercus suber* L.) в Агудзерах під Сухумі. Це насадження закладено в 1900 р. насінним матеріалом, отриманим з Нікитського ботанічного саду, де рослини були вирощені з жолудів, зібраних у Лісабоні. В Агудзерах висаджено 1800 сіянців на площі близько 3 га. На момент обстеження налічувалося 246 дерев. Л.І. Рубцовим були зафіксовані: середній діаметр – 38 см, середня висота – 15 м, урожай жолудів з одного дерева – 8–16 кг., схожість жолудів – 70–75%, відзначена наявність самосіву коркового дубу та порослеве відновлення.

Обстеживши гай коркового дубу в Агудзерах, Л.І. Рубцов дійшов висновку, що результати інтродукції й акліматизації коркового дубу в Абхазії задовільні, він має більший приріст по висоті й діаметру, ніж найбільш продуктивні насадження Марокко й дає задовільну з якості пробку (наведені дані Є.Є. Керна) більш швидкими темпами, ніж у себе на батьківщині, а також дає гарні врожаї жолудів. Результати досліджень Л.І. Рубцов опублікував у «Трудах по прикладной ботанике, генетике и селекции» – журналі, який видавав ВІР під керівництвом М.І. Вавілова [11]. У 1930 р. Л.І. Рубцов закінчив Лісотехнічну Академію.

Таким чином, становлення особистості Л.І. Рубцова в дитячі та юнацькі роки зумовили суспільно-політичні процеси, що відбувалися в Росії на початку ХХ ст. Особливу роль у його житті в цей період відіграло початок трудової діяльності в студентські роки в Сухумському відділенні Всесоюзного інституту рослинництва, яким керував академік із світовим ім'ям М.І. Вавилов та спілкування зі знайомими фахівцями-співробітниками цього відділення.

Список використаних джерел та літератури

1. Бабель И. Э. Избранное. Москва, 1957. 375 с.
2. Вавилов Н. И. Проблема новых культур. *Социалистическое растениеводство*. 1932. № 1. С. 151–181.
3. Векслер А. И. На субтропическом фронте. *Субтропики*. 1930. № 7–12. С. 3–13.
4. История создания политехнического института в Иваново. URL : <http://www.ivanovograd.ru/history/institute.htm> (дата обращения : 06.10.2018).
5. Кварацхелиа Т. К. Естественно-историческое и агрономическое обследование субтропиков. *Субтропики*. 1929. № 1–2. С. 41–49.
6. Личное дело Л. И. Рубцова. *Архив Всесоюзного института растениеводства имени Н. И. Вавилова*. Оп. 2–1. Спр. 1006. Арк. 2 зв., 5–6.
7. Мешкова В. И. Персоналии в ландшафтной архитектуре. Леонид Иванович Рубцов. *Ландшафтный дизайн. Украина*. 2000. № 3. С. 6–7.
8. Минченко Н. Ф. Жизнь и деятельность профессора Л. И. Рубцова. *Интродукция растений*. 2002. № 2. С. 101–103.
9. Николаев В. Ф. Влажные субтропики СССР и работа Сухумского отделения ВИР. *Социалистическое растениеводство*. 1932. № 1. С. 59–77.
10. Рубцов Л. И. Лесоводственное значение местопроисхождения семян дуба. *Сборник работ Научного лесо-хозяйственного кружка Лесотехнической академии*. 1929. № 1. С. 5–6.
11. Рубцов Л. И. Агудзерская пробковая роща. *Труды по прикладной ботанике, генетике и селекции*. 1931. Т. 27. № 3. С. 41–54.
12. Рубцова Е. Л. Вклад доктора биологических наук, профессора Л. И. Рубцова в создание ботанических садов. *Интродукция растений*. 2016. № 1. С. 41–49.
13. Рубцова Е. Л., Романец Е. И. Вклад доктора биологических наук, профессора Л. И. Рубцова в проектирование и строительство парков Украины. *Интродукция растений*. 2016. № 3. С. 64–74.
14. Рубцова Е. Л., Чувикина Н. В. ВИРовский период научной деятельности Леонида Ивановича Рубцова : среди корифеев и будущих друзей. *HORTUS BOTANICUS*. 2018. Т. 13. С. 4–16.

15. Рубцова Е. Л., Чувикина Н. В. Поездка Леонида Ивановича Рубцова в Китай: экспедиция 1959 г. *HORTUS BOTANICUS*. 2018. Т. 13. С. 324–350.

16. Санкт-Петербургская государственная лесотехническая академия : страницы истории (1803–2003). Санкт-Петербург : Хромис, 2003. С. 286, 323, 328.

17. Чувікіна Н. В. Вклад професора Леоніда Івановича Рубцова у наукову роботу та будівництво Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка НАН України. *Інтродукція рослин*. 2009. № 4. С. 91–96.

References

1. Babel, I. E. (1957). *Izbrannoe* [Favourites]. Moscow. 375. [in Russian]

2. Vavilov, N. I. (1932). *Problema novyih kultur* [The problem of new cultures]. *Sotsialisticheskoe rastenievodstvo* [Socialist crop production]. [in Russian].

3. Veksler, A. I. (1930). *Na subtropicheskom fronte* [On the subtropical front]. *Subtropiki* [Subtropics]. 7–12. 3–13. [in Russian].

4. *Istoriya sozdaniya politehnicheskogo instituta v Ivanovo* [The history of the Polytechnic Institute in Ivanovo]. <http://www.ivanovograd.ru/history/institute.htm> (last accessed : 06.10.2018). [in Russian].

5. Kvaratshelia, T. K. (1929). *Estestvenno-istoricheskoe i agronomicheskoe obsledovanie subtropikov* [Natural, historical and agronomic survey of subtropics]. *Subtropiki* [Subtropics]. 1–2. 41–49. [in Russian].

6. (1939). *Lichnoe delo L. I. Rubtsova* [Personal file of L. I. Rubtsov]. *Arhiv Vsesoyuznogo instituta rastenievodstva imeni N. I. Vavilova* [Archive of the N. I. Vavilov All-Union Institute of Plant Industry], op. 2–1, spr. 1006, 2 zv., 5–6. [in Russian].

7. Meshkova, V. I. (2000). *Personalii v landshaftnoy arhitekture. Leonid Ivanovich Rubtsov* [Personalities in landscape architecture. Leonid Ivanovich Rubtsov]. *Landshaftnyiy dizayn. Ukraina* [Landscape Design. Ukraine]. 3. 6–7. [in Russian].

8. Minchenko, N. F. (2002). *Zhizn i deyatelnost professora L. I. Rubtsova* [The life and work of Professor L. I. Rubtsov]. *Introduktsiia Roslyn* [Plant Introduction]. 2. 101–103. [in Russian].

9. Nikolaev, V. F. (1932). *Vlazhnyie subtropiki SSSR i rabota Suhumskogo otdeleniya VIR* [Humid subtropics of the USSR and the work of the Sukhum branch of VIR]. *Sotsialisticheskoe rastenievodstvo* [Socialist crop production]. 1. 59–77. [in Russian].

10. Rubtsov, L. I. (1929). *Lesovodstvennoe znachenie mestoproishozhdeniya semyan duba* [Significance of the origin of oak seeds for forestry]. *Sbornik rabot nauchnogo leso-hozyaystvennogo kruzhka Lesotekhnicheskoy akademii* [Collection of works of the scientific forestry club of the Forestry Academy]. 1. 5–6. [in Russian].

11. Rubtsov, L. I. (1931). *Agudzerskaya probkovaya roscha* [Agudzera Cork Grove]. *Trudyi po prikladnoy botanike, genetike i selektsii* [Works on applied botany, genetics and breeding]. 27. 3. 41–54. [in Russian].

12. Rubtsova, E. L. (2016). *Vklad doktora biologicheskikh nauk, profesora L. I. Rubtsova v sozdanie botanicheskikh sadov* [The contribution of Doctor of Biological Sciences, Professor L. I. Rubtsov in the creation of botanical gardens]. *Introduktsiia Roslyn* [Plant Introduction]. 1. 41–49. [in Russian].

13. Rubtsova, E. L. and Romanets, E. I. (2016). *Vklad doktora biologicheskikh nauk, profesora L. I. Rubtsova v proektirovanie i stroitelstvo parkov Ukrainyi* [The contribution of Doctor of Biological Sciences, Professor L. I. Rubtsov in the design and construction of parks in Ukraine]. *Introduktsiia Roslyn* [Plant Introduction]. 3. 64–74. [in Russian].

14. Rubtsova, E. L. and Chuvikina, N. V. (2018). *VIRovskiy period nauchnoy deyatel'nosti Leonida Ivanovicha Rubtsova : sredi korifeev i buduschih družey* [The period of scientific activity of Leonid Ivanovich Rubtsov at N. I. Vavilov Institute of Plant Industry (VIR) : among luminaries and future friends]. *HORTUS BOTANICUS*. 13. 4–16. [in Russian].

15. Rubtsova, E. L. and Chuvikina, N. V. (2018). *Poezdka Leonida Ivanovicha v Kitay : ekspeditsiya 1959 g.* [A trip of Leonid Ivanovich Rubtsov to China : expedition of 1959]. *HORTUS BOTANICUS*. 13. 336–362. [in Russian].

16. (2003). *Sankt-Peterburgskaya gosudarstvennaya lesotekhnicheskaya akademiya : stranitsyi istorii (1803–2003)* [St. Petersburg State Forestry Academy : pages of History (1803–2003)]. Sankt-Peterburg : Hromis, 286, 323, 328. [in Russian].

17. Chuvikina, N. V. (2009). *Vklad profesora Leonida Ivanovicha Rubtsova v naukovu robotu ta budivnitstvo Natsionalnogo botanichnogo sadu im. M. M. Grishka NAN Ukrayini* [Contribution of Professor Leonid Ivanovich Rubtsov to scientific work and construction of the M. M. Gryshko National Botanical Garden of National Academy of Sciences of Ukraine]. *Introduktsiya roslin* [Plant Introduction]. 4. 91–96. [in Ukrainian].

Рецензент:

Щебетюк Н.Б., д.і.н., с.н.с.

Надійшла до редакції 06.03.2019 р.